

HISTÒRIA TERMAL
DE CALDES
DE MONTBUI

Jerónimo Bouza Vila

Lluís Cifuentes i Comamala

Isabel Lobo i Satué

Anna Monleón i Esterli

Jordi Sánchez i Puigdomènech

M^a. del Mar Serrano Segura

Mercè Tatjer i Mir

amb la col·laboració de
Fernando Pedrazuela González

Pròleg, d'Horacio Capel

Ajuntament de Caldes de Montbui

Lluís Cifuentes

Lluís

Vida social i cultural a l'entorn dels balnearis calderins

per Jerónimo Bouza i Jordi Sánchez

Quan parlem de balnearis no podem deixar de parlar dels banyistes, tant dels que esperaven guarir-se dels seus mals, gràcies a les propietats de les aigües, com dels que només desitjaven passar-hi uns dies d'èbarjo. Efectuat el viatge, amb els mitjans de l'època, l'arribada a Caldes podia ser d'allò més caòtica quan el banyista es trobava amb algun agent de banys. Un cop al balneari, la rutina del banyista establia certs rituals, com ara la visita al metge de l'establiment, però fora de les hores dedicades a la hidroteràpia, podia omplir el seu temps lliure segons les possibilitats que li facilitaven el balneari mateix i la vila.

En bona part, els establiments calderins oferien tot allò que podia trobar-se en qualsevol balneari, mentre que Caldes de Montbui disposava del seu entorn natural com a principal oferta de lleure. Així, quan observem la vida en un balneari, comprovem que no són únicament centres de salut sinó que representen alhora un lloc de confluència, tant d'un incalculable nombre de banyistes anònims com d'alguns altres amb noms que tothom pot reconèixer.

1. L'anada a Caldes

1.1. El viatge entre Barcelona i Caldes

Fins a la inauguració del ferrocarril, primer de Barcelona a Vic i, en 1880, de Mollet a Caldes, el

viatge des de Barcelona —punt de partida o de trànsit de gran part dels usuaris dels balnearis de Caldes— era llarg i pesat, més encara si tenim en compte que els qui hi viatjaven eren, en l'època anterior al ferrocarril, malalts o acompanyants.

Segons les dades que ens proporciona Graells¹ sabem que tots els camins que conduïen a Caldes —des de Vic, Manresa, Moià, Mataró, Granollers i Terrassa— fins a mitjan del segle XIX eren de ferradura, llevat del que enllaçava a Santa Perpètua amb el que de Barcelona a Vic havia obert la Diputació en 1844 i pel qual podien passar carruatges. No obstant això, el de Barcelona estava en molt mal estat, cosa que representava un gran problema ja que la meitat dels viatgers eren reumàtics. En una comunicació llegida davant l'Acadèmia de Ciències de Barcelona, el 5 de gener de 1838, Llobet i Vall-llosera deia referint-se a aquest camí:

«Caldas comunica con Barcelona por medio de un camino carretero por el que corren diariamente las diligencias, la mitad de nueva construcción y la otra mitad que reclama un pronto reparo, o mejor que se ejecutase el proyecto ya antiguo de darle una nueva dirección siguiendo una loma, que lo pondría a cubierto de las avenidas de las aguas que lo destruyen a menudo, y de los lodazales y pedregales consecuentes a los torrentes y bajos que atraviesa actualmente».²

¹ GRAELLS (1845).

² LLOBET (1838).

Quan es construí la nova carretera de Barcelona a Vic s'intentà, tant per part de l'Ajuntament com dels propietaris dels balnearis i del metge de banys, pressionar la Diputació Provincial perquè aquesta carretera passés per Caldes. No es féu així, el camí de Barcelona a Caldes era molt bo fins a Santa Perpètua o Montcada, però desastrós i excessivament llarg, pel seu disseny, entre aquestes poblacions i Caldes. Encara en 1866 es queixava Sastre, en la seva memòria anual, del gran perill que representava creuar, des de prop de Caldes, el rierol anomenat Bugarai, perquè com que no tenia pont, per creuar-lo s'havia de prendre «una curva tan elíptica y tan rápida en su pendiente», que era molt freqüent que bolquessin els carruatges, a vegades amb greus conseqüències. Perill que es podria evitar, construint un pont sobre el Bugarai.

Les deficientes comunicacions d'abans de l'arribada del ferrocarril constituïren una constant preocupació per als veïns de Caldes. Tan constant com l'oblit al qual les administracions encarregades de les obres públiques, Ministeri de Foment i la Diputació Provincial, tenien sotmesa a Caldes. En les memòries dels metges es reflectia la inquietud per les greus conseqüències que aquest problema representava per a l'estació balnearia, tant per la seva influència en els malalts, com per les repercussions que pogués tenir quant al nombre de banyistes i, per tant, en l'economia dels establiments i de la població en general.

Potser qui es preocupà més clarament per aquest aspecte econòmic fou Tomàs Lletget, que en la seva memòria de 1886 advertia que, si no s'acabaven ràpidament les obres del ferrocarril —per aquella època paralitzades— els balnearis de Caldes sucumbirien davant la competència de la Garriga i de Caldetes, poblacions ben comunicades amb Barcelona i França, tant per carretera com per ferrocarril.

Amb l'arribada del ferrocarril, el viatge de Barcelona a Caldes, es va reduir de sis a una hora i mitja, a la vegada que augmentava considerablement la comoditat per al treball dels malalts. (Ferrocarrils [1928], portada).

Però no tan sols el metge demanava aquestes millores; també els veïns es manifestaren, ja a través de la Corporació Municipal, ja amb escrits individuals o col·lectius dirigits a les autoritats, en què reclamaven comunicacions adequades a la importància de la població i el nombre de visitants. Així succeí amb motiu del projecte del Ministeri de Foment per a la construcció d'una carretera que, partint de Molins i passant per Rubí, Sabadell i Caldes, arribés a Vic. En aquest projecte, l'entrada a Caldes es feia per la part alta del Raval, la qual cosa motivà que més de dos-cents veïns —entre els quals hi havia consellers, industrials, propietaris i tots els grans contribuents de Caldes— elevessin una exposició a la reina, amb data 20 d'abril de 1865, on reclamaven la modificació del projecte perquè l'entrada

Hosul de la Plaça al carrer Vix (Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya; fotografia: J. Binosa).

de Caldes es fes per la plaça.

No obstant això, la resta de viatge entre Barcelona i Caldes era molt entretingut, ja que passava per diferents pobles: Sant Martí de Provençals («a mitja hora curta des de Barcelona»), Sant Andreu de Palomar (una hora), Montcada (a dues hores), Santa Perpètua (tres hores i mitja), Plegamans (quatre hores) i Palau-solità (a tan sols una hora de Caldes). Entre els diferents pobles, el camí estava farcit de masies i fondes.

L'últim tram del camí, des de Palau-solità, seguint el curs de la riera de Caldes, permetia als viatgers conèixer de què vivia la població de Caldes. Abundància de vinyes, blat, cànem i horts on es cultivaven llegums, hortalisses i fruiters —especialment cirerers—, oliveres en les terres més àrides. A la part muntanyenca, pins, alzines, bosc menut, on abundaven els conills.

A Barcelona era fàcil trobar cotxes de lloguer

en els quals els particulars podien desplaçar-se a Caldes a l'hora que desitgessin. Durant la temporada de banys, tots els dies al matí, i quan a primera hora de la tarda l'afluència de banyistes era més gran, sortien de Barcelona «dos o más carruatges de cuatro ruedas (òmnibus) destinados especialmente para los individuos que han de ir a Caldes».³ Els carruatges tornaven el mateix dia, per la qual cosa podien fer un viatge diari d'anada i de tornada.

Hi havia dos despatxos de bitllets per aquestes diligències, un al carrer del Pi, número 1 —casa de Jaume Bigrasa— i un altre al carrer del Rec, número 4. El viatge costava —ens referim a mitjan de segle— dotze Rals, és a dir, dos Rals més que la consulta, llavors obligatòria amb el metge director; potser aquesta dada ens pot orientar en

³ GRAELL (1845).

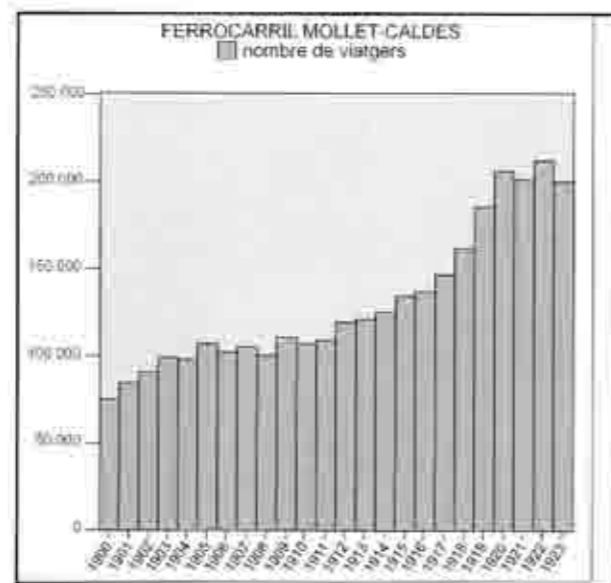

Fig. 5: Viatgers d'El Calderi (1901-1927). Dades extretes de la Memoria leida en la Junta General ordinaria de señores accionistas celebrada el 23 de mayo de 1928.

la discussió sobre l'obligatorietat d'aquella consulta.

Tot canvià amb la inauguració, en 1880, del ferrocarril. El projecte era ja antic i patí nombrosos endarreriments una vegada començades les obres. Des d'aquell 12 de maig de 1864 en què s'adjudicaren en subhasta pública «la mano de obra y el material del ferrocarril servido con fuerza animal o tram-way»⁴ de Mollet a Caldes, amb el compromís formal d'acabar les obres en onze mesos, transcorregueren setze anys. Joaquim Brossel, adjudicatari de les obres, no pogué satisfer les esperances dels qui comptaven d'obrir la temporada següent amb els banyistes arribats amb el nou tramvia, els quals s'aprofitaven de les comoditats i dels avenços que la tecnologia moderna posava al servei de la humanitat. Les obres començaven amb entusiasme, quedaren paralizades abans d'un any.

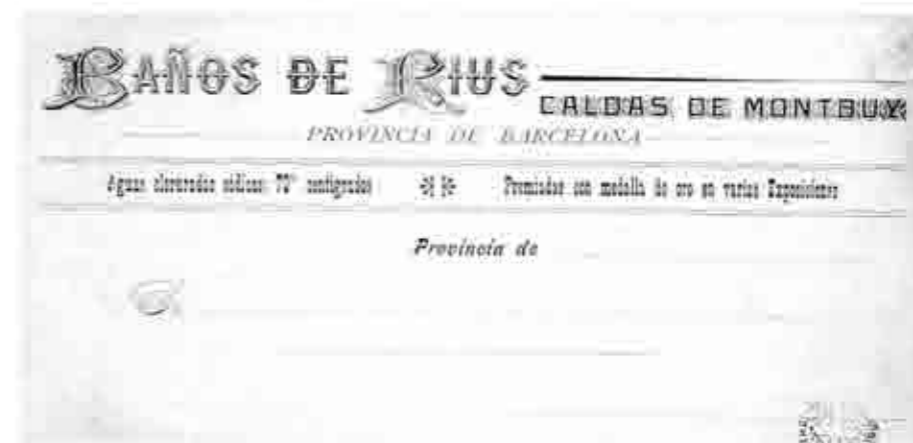
Després de la inauguració en 1880, ja no era un ferrocarril de sang, sinó de vapor, el que enllaçava Caldes amb Mollet dues vegades al dia durant els primers anys i quatre en cada direcció

a partir de mitjan dels anys vuitanta. També, amb l'arribada del tren, Caldes tingué accés al servei telegràfic de la companyia de ferrocarrils, l'ús públic del qual fou autoritzat en 1883, gràcies a les gestions del diputat provincial Brossa.

Dels quatre trens que unien diàriament Barcelona i Caldes, en un recorregut que durava una hora i mitja, dos prestaven el servei de correu, molt deficient abans de l'arribada del ferrocarril i que començà des de llavors a normalitzar-se. En la correspondència entre Ignasi Graells i el seu fill Marià de la Pau que ha arribat fins a nosaltres, hi trobem constants al·lusions a aquestes dificultats, a diferents missatgers i al *caraba* que, diàriament i irregularment, pujava i baixava amb els encàrrecs.

Raimundo García ha publicat (1984), amb el títol d'*El Calderi*, una completa monografia sobre el tren de Caldes a Mollet. Remetem el lector interessat en altres aspectes d'aquesta història a la seva consulta.

⁴ SASTRE (1864).

Paper de carta del balneari Rius a la segona meitat del segle XIX (BC. Fons Gràfic).

1.2. L'arribada a Caldes

A mitjan segle XIX, el *Diccionario geográfico* de Pascual Madoz descriu Caldes com una vila

«con buena ventilación y clima sano. Tiene 480 casas distribuidas en varias calles angostas, tortuosas y de mal piso, y dos plazas, una escuela de instrucción primaria concurrida por 60 discípulos, cuyo maestro disfruta 1800 rs. de dotación y 800 el pasante»⁵

Un cop més pot ser-nos útil la comparació entre aquestes dotacions i la del metge de banys, ja que pot contribuir a explicar el perquè d'aquestes controvèrsies que hem analitzat, i també alguna dita tradicional que relacionava la fam amb els mestres d'escola. Però continuem la nostra visita a Caldes. Aquestes 480 cases allotjaven, segons el padró de 1842, a 2.466 habitants. Els edificis eren majoritàriament de maçoneria en les parets mestres, amb abundància de toves i de maons.

Un altre capítol d'aquest treball s'ocupa de l'evolució urbanística de Caldes. Cal dir que la pobra impressió que els banyistes percebien de la vila no només era deguda a l'estretor i a la tortuositat dels carrers, i al mal estat dels paviments.

Molts d'aquests inconvenients estaven motivats per l'ús que es feia de les aigües termals als voltants de les fonts, i que no només es referien a la vida domèstica, sinó també a usos industrials. El 1838, Llobet es referia amb aquestes paraules a la utilització de les aigües:

«El público se sirve del agua caliente para amasar el pan, guisar, lavar los utensilios de cocina, hacer el aceite de olivos en unas cubas y balsa construidas al efecto en la misma plaza; para desamargar los altramuzes a fin de darlos al ganado, para lo cual se ponen en infusión dentro de unos aljibes hechos a propósito; y últimamente para los callos, cabezas y patas de ganado que se mata, para desplumar las gallinas y escaldar rábanos, nabos y varios vegetales, ya se destinen al alimento de personas; como de los animales»⁶.

La maceració dels tramussos, així com la de grans quantitats de vimets utilitzats en l'activa indústria de la cistelleria, produïa 'una pudor pestilent i insalubre, repugnant i miasmàtica', com indicarien repetidament els metges. A la presència d'una bassa al costat de la Font del Lleó, en la qual es realitzaven aquestes fermentacions, s'hi ha d'afegir la situació cèntrica, al cos-

⁵ MADOZ (1845-1850), vol. 5, p. 277.

⁶ LLOBET (1838).

tat dels banys Solà, de l'escorxador, que aportava igualment una bona dosi de fetor, malgrat les instruccions del Govern polític de la província que obligava a situar l'escorxador fora de la població.

El que Sastre, durant els anys 1860, imputava a 'l'escàs zel' en el compliment de les normes de la policia urbana per part de la Corporació Municipal, sotmesa als interessos dels ramaders i industrials, era atribuït a la incúria municipal i de la Junta de Sanitat en una exposició que el farmacèutic Josep Ribera i Prat dirigí al governador civil en 1879. Reproduïda al diari *El Progreso* de 7 de novembre,⁷ aquesta exposició reflectia una visió realment catastròfica de la situació mediambiental: s'hi afirmava que Caldes era, en aquells moments, «poco menos que un inmenso estercolero». Quatre anys més tard Castells deia, quan reclamava un pla urbanístic que rectificués els carrers del centre urbà, que «difícilmente saldrá Caldas del aspecto repugnante y antihigiénico que las malas costumbres y abandono vienen produciendo».⁸

Aquesta situació perduraria fins a l'11 de setembre de 1922, dia en què el governador civil ordenà el tancament de les basses, que havien de ser desallotjades, netejades i tapiades en el termini d'un mes. Després de diferents ajornaments i negociacions amb els usuaris de les basses, es decidí construir uns nous dipòsits al costat del safareig de La Portalera i inutilitzar els de la plaça de la Font del Lleó.

Davant d'aquests inconvenients, Caldes reunia una sèrie de particularitats favorables que la distingien de la resta d'estacions balnearies. La més notòria era la de comptar amb els establiments de banys al centre d'una població de tres mil habitants, cosa que implicava la presència de serveis de tot tipus per als banyistes i la possibilitat d'adquirir productes agrícoles i industrials,

El 1885 Ramon Solà, prescindint de la utilització dels polèmics agents de banys, intentava atreure banyistes amb la distribució de fulls on anunciava una reducció en les tarifes de l'establiment (col·lecció particular de Camil Torres, Caldes de Montbuy).

d'oci i culturals. La proximitat a Barcelona, el clima benigne i el fet de reunir l'allotjament i els banys en un mateix edifici eren altres circumstàncies avantatjoses de Caldes, a les quals s'ha d'afegir el fet, segons afirmava Sastre en 1865, d'haver-hi

⁷ Vegeu Apendix, I, 27.

⁸ CASTELLS (1883b), p.35.

«los baños más baratos que se conocen. En efecto, por 20 reales diarios en primera mesa redonda y por 16 reales en segunda se da a los bañistas esmerado y completo servicio de habitación, de cama, de abundante mesa, de baños de chorros de estufas y de cuanto necesiten; y la sencillez y franqueza que allí reinan, excluyen el lujo de trajes y ahorran los gastos de fastuosa vanidad de que suele hacerse tan cara ostentación en otros establecimientos».

1.3. Topada amb els agents de banys

Molts dels banyistes que viatjaven a Caldes, ho feien per gaudir d'uns dies de repòs i tranquil·litat, però de ben segur no era precisament això el que trobaven en arribar a l'estació de Caldes, ja que habitualment es veien assetjats per l'actuació dels agents de banys o comissionats. Eren la cara més visible d'un sistema posat en marxa pels propietaris dels establiments termals de la vila per tal d'assegurar-se la clientela. Al punt on arribava la seva activitat, ho explica perfectament la carta enviada per l'alcalde de Caldes al Governador Civil de la província el juny de 1912:

«Habiéndome denunciado los agentes de mi autoridad que los dueños de casas de baños de esta localidad han establecido un servicio de agentes, los cuales se dedican a la busca de las personas que de diferentes puntos vienen a tomar baños, cuya busca la practican en formas poco corteses, por empezar ya en la estación del Norte de esa ciudad en importunarles, preguntando en que casa van, diciéndoles pestes de la casa que dicen, si no es la por ellos representada, continuando los mismos argumentos dentro de los coches del ferrocarril, ó sea hasta que se han colocado en uno ú otro de los balnearios de esta,

habiéndose dado hace pocos días el triste espectáculo que un bañista llegado de las Baleares tuvo de meterse dentro el cuartel de la Guardia Civil en demanda de protección, y más tarde dos agentes se dieron de bofetadas, hechos todos éstos que van encaminados en perjudicar el buen nombre de estas aguas termales. Por todo lo que esta Alcaldía, se cree en del deber de denunciarlo a V. E. y suplicarle se sirva ordenar se prohiba, tanto en Barcelona, como en todo el trayecto hasta esta, de molestar dichos agentes en lo más mínimo a los sres. bañistas, porhibiéndoles dentro las estaciones y ferrocarriles, exhibir rótulos en sus gorras y si sólo permitirles tal exhibición á la salida de la estación de esta para que los señores bañistas se puedan servir a ellos para acompañarles á la casa que más les acomode sin ninguna clase de violencias ni excitaciones.

Caldes de Montbuy, 15 de junio de 1912.
El alcalde.⁹

La resposta del governador civil va donar la raó a l'alcaldia i autoritzà les seves peticions. Però l'actuació dels agents de banys no es limitava únicament a l'estació del ferrocarril de Caldes, ja que el banyista també podia ser víctima de l'assetjament dels comissionats a l'interior del carruatge que el portava fins al balneari. Així, després de rebre l'autorització del govern civil per posar fre a la persecució de que són víctimes els banyistes, la mateixa alcaldia es va veure capaç de prohibir l'accés dels agents als carruages de l'agència Melich, empresa encarregada del transport de banyistes des de l'estació fins a les estacions termals.

Tot i aquest seguit de mesures, en començar la següent temporada de banys, més d'un propietari va acostar-se fins a les dependències municipals per preguntar si les prohibicions seguien vigents. Això demostra, doncs, que pel que fa a la direcció dels establiments, no hi havia voluntat d'acabar amb aquest peculiar sistema per fer front a la competència.

⁹ AMCMO, capsa 128 (Expedient balnearis: agents cases de banys, 1912).

Tot i que l'episodi que acabem de narrar succeeix entre 1912 i 1913, cal deixar clar que els típics problemes derivats dels expeditius sistemes emprats pels agents venien de molt temps enrere, molt abans de l'arribada del ferrocarril. Ja en 1869 un jurat presidit pel metge director dels banys de Caldes, Cristòfol Parellada i Puig, va tramitar la denúncia presentada per Pere Màrtir Garau contra Antoni Alrich «por cuanto una persona que no tenia direccion fija fue conducida a la casa de dicho Alrich por uno de los dependientes del coche de D. Miquel Marot». La resolució del jurat va obligar Antoni Alrich a pagar una multa de dos-cents rals.

El 1880, poc abans d'inaugurar-se el servei de ferrocarril, es parla de «los escandalosos abusos, cometidos por un enjambre de corredores o agentes» arran d'aquests «todos los viajeros murmuraran, todos se lamentan de que llegan aqui mareados, aburridos, fastidiados».¹⁰

Davant d'aquest panorama, tant el metge director dels banys, com l'alcaldia i el governador civil es mostren inquiets per acabar amb el sistema del agents de banys. L'any 1868, Antoni Alrich i Marià de Sans denuncien que hi ha conductors de carruatges que només fan parada en els establiments que els interessa. Arran d'això, Francisco Sastre a través d'un ban demana un acord entre els vuit propietaris que es materialitzi en un reglament que haurà de ser aprovat per l'autoritat superior civil de la província, i el cobrament de quantioses multes per part de l'autoritat local.

Fins i tot els mateixos propietaris dels establiments, conscients de la mala imatge que aportava a la vila, es mostraven disposats a buscar-hi una solució. Una de les iniciatives més fermes és la que va proposar Ramon Solà, que en 1883 edita uns fulls propagandístics on critica «las malas artes» d'uns agents que qualifica de «mercenaris»

i recorda que «cuestan cantidades fabulosas á los establecimientos que los sostienen; cantidades que, en último resultado, han de salir del bolsillo de los mismos bañistas». Per això, en el mateix text rebutjava aquest sistema rebaixant les tarifes de l'establiment, tot i saber que amb la mesura i sobretot la seva postura crítica, la majoria d'agents seria més implacable a l'hora de «calumniar» contra el seu establiment.

Sovint doncs, des de la direcció dels balnearis es pactava la no utilització dels agents de banys, però amb el pas del temps, aviat tornaven a aparèixer les denúncies entre establiments pel robatori de banyistes. Denúncies contra individus que en un moment o altre entraven en contacte amb els banyistes en qualsevol punt del seu llarg viatge a Caldes. Per exemple un dependent de la fonda La Palma de Barcelona recomanava el balneari Broquetas a uns banyistes en lloc del Remedi tot argumentant que «con motivo de las obras que de poco habia verificado en su dicho balneario, el Sr. Nogués, estarian mucho mejor, mayormente, si se tenia en cuenta que el establecimiento de baños del Remedio de unos años a esta parte no reunia las condiciones que anteriormente tenia». En una altra denúncia s'esmentava al cap de l'estació del baixador de Montcada per «gestionar la busca de bañistas por una casa de baños de Caldas, aprovechando la parada que hacen los viajeros de la línea que viene de Zaragoza».¹¹

Per intentar acabar amb aquest escàndol, els establiments termals van actuar de comú acord introduint la figura del representants dels balnearis. Aquests eren els encartegats de controlar les possibles actuacions d'agents de banys, i a la vega-

¹⁰ AMCMO, capsa 158 (Correspondència, any 1880).

¹¹ AMCMO, capsa 128 (Expedient sobre agents de banys, anys 1912. [1892-97]).

Saló del balneari Riu. El saló del balneari ha estat sempre el testimoni de tota mena de tertúlies i jocs entre els banyistes, que miraven d'omplir aquelles hores que no dedicaven a les pràctiques terapèutiques (Arxiu Thermalia).

Directorio del Establecimiento Balneario
DE CALDES DE MONTADA

Número del Expediente: 52

Expedido en Caldes de Montada, a 11 de Mayo de 1908.

Excmo. Sr. Director del Establecimiento Balneario de Caldes de Montada, por medio de D. Ferran Solà, propietario de la casa de baños de Caldes de Montada, se le comunica que el Sr. D. Ferran Solà, propietario de la casa de baños de Caldes de Montada, ha sido nombrado representante de los establecimientos termales de Caldes de Montada, en virtud de lo dispuesto en el Reglamento de 1883, publicado en la Gaceta de Madrid de 11 de Mayo de 1883.

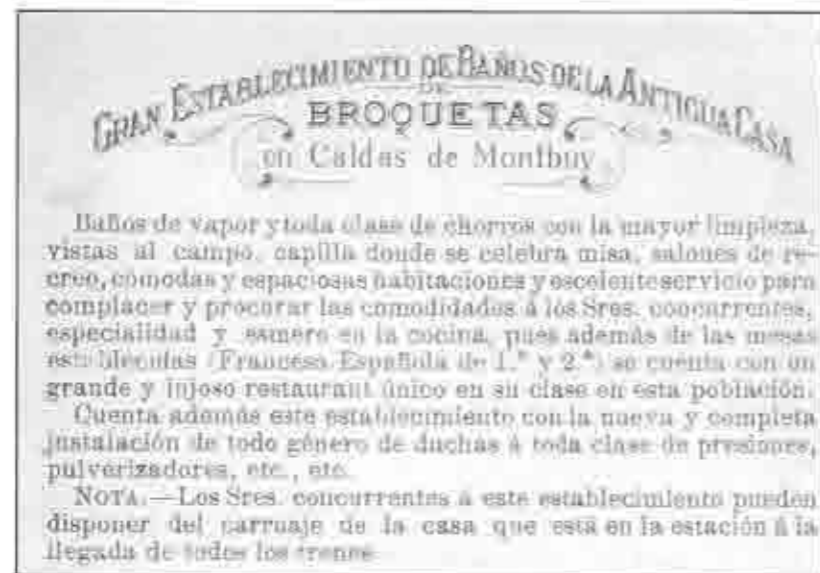
Tratamiento que se le ha asignado:

7 dias de tratamiento de 15 días cada uno.

El Sr. D. Ferran Solà, propietario de la casa de baños de Caldes de Montada, se le comunica que el Sr. D. Ferran Solà, propietario de la casa de baños de Caldes de Montada, ha sido nombrado representante de los establecimientos termales de Caldes de Montada, en virtud de lo dispuesto en el Reglamento de 1883, publicado en la Gaceta de Madrid de 11 de Mayo de 1883.

El Sr. D. Ferran Solà, propietario de la casa de baños de Caldes de Montada, se le comunica que el Sr. D. Ferran Solà, propietario de la casa de baños de Caldes de Montada, ha sido nombrado representante de los establecimientos termales de Caldes de Montada, en virtud de lo dispuesto en el Reglamento de 1883, publicado en la Gaceta de Madrid de 11 de Mayo de 1883.

De la visita obligada al merge del balneari, el banyista n'obtenia una papereta on s'hi determinaven les seves dades personals i el tractament a seguir (AMCMO).

El balneari oferien, ja a mitjan segle XIX, diferents serveis per a la comoditat del banyista. Serveis oferits pel balneari Broquetas (BC, Fons Gràfic).

da, repartien els banyistes sense direcció prefixada a un o altre balneari de forma equitativa i seguint uns torns preestablerts. Però els representants van continuar denunciant l'acció dels agents de banys al llarg de la línia ferroviària, i fins i tot un representant va ser acomiadat del seu càrrec per no distribuir correctament els torns i mostrar favoritismes envers un balneari. Tot fa pensar doncs que, tot i els intents d'acord entre balnearis i les contínues advertències, prohibicions i multes imposades per part de les autoritats, la caça i captura del banyista era una pràctica força habitual a Caldes i ben pocs en quedaven al marge.

2. Estada al balneari

2.1. Allotjament i vida quotidiana

Una vegada el banyista havia superat el xoc amb l'agent de banys, arribava a l'hotel per estar-s'hi uns quants dies. Segons el testimoni del doc-

tor Castells, els malalts passaven una mitjana de 9 dies al balneari quan per seguir un tractament de forma adequada se'n necessitava un mínim de 12, 15, 20 dies o més.¹² Per poder reproduir allò que feia un banyista a Caldes de Montbui, podem fer cas del que explica Climent Cuspinera a les diferents edicions de la seva guia turística.

Quan el banyista arribava al balneari, si no havia reservat l'habitació per carta, escollia l'habitació que més li convenia. Cada balneari tenia habitacions de diferents categories i dimensions, n'hi havia fins i tot que en tenien per famílies nombroses. Era freqüent, segons explica el doctor Lucientes¹³ que el mobiliari es canviés a gust del client; així la preferència de les habitacions només depenia de la planta on es trobava i la seva orientació. Normalment les més luxoses estaven al pis principal de l'establiment i les més econòmiques

¹² CASTELLS (1883b), p.10.

¹³ LUCIENTES (1890).

als pisos superiors. De tots els establiments de la vila, en destacaven les habitacions del balneari Rius que estaven connectades directament amb els banys situats a la galeria inferior. D'altres establiments tenien algunes habitacions a la mateixa planta on hi havia la galeria de banys per aquells clients amb problemes de mobilitat.

Un cop instal·lat, el banyista passava a la consulta del metge que li lliurava la targeta d'autorització per prendre els banys amb el tractament que havia de seguir. Era freqüent que aquest metge només residís a la vila mentre duraven les temporades oficials de banys, és a dir, de maig a juliol i de setembre a octubre. Però com que gràcies al bon clima de Caldes, molts establiments obrien tot l'any, era normal que fora de temporades hi deixés un substitut que acostumava a ser el metge local.

Els hostes dels balnearis es llevaven força d'hora per prendre els banys, per això i com que el metge ho recomanava, després de fer-ho molts d'ells tornaven al llit fins a l'hora d'esmorzar, quan normalment es prenia xocolata que era servida a l'habitació.

La resta del dia podia omplir-se de diferents maneres. Ja s'han avançat al capítol anterior les millores que lentament s'anaven introduint en els establiments tot pensant en la distracció dels clients, com ara sales de reunions, de lectura, de jocs, jardins, etc. A diferència dels balnearis estrangers, a Caldes no es cobrava entrada als salons de reunions, on billars i pianos eren peces indispensables, ni s'hi jugava a «immorales juegos de azar». Al contrari, a la publicitat dels establiments mai hi mancava la referència a l'oratori on tot banyista podia participar de la celebració de misses.

Pel que fa al menjar, cal separar els banyistes que menjaven «a la espanyola», ja fos de primera o segona categoria, dels que ho feien «a la francesa». I en una altra categoria hi havia els que lloga-

ven una habitació amb cuina, vaixela i aigua de peü inclosa per fer-se el menjar ells mateixos. Entre aquests també hi havia diverses categories depenent, per exemple, de la vaixela. En els menjadors normalment es dinava a la una i es sopava a les vuit.

Observant les tarifes dels diferents balnearis podem veure que, establint diverses categories, oferien un ampli ventall de possibilitats pel que fa a allotjament, manutenció i bany fent possible que en un mateix establiment poguessin allotjar-se banyistes de diferents posicions econòmiques. El doctor Sastre observava que «la sencillez y franqueza que allí reinan excluyen el lujo de trajes y ahorran los gastos de fastuosa vanidad de que suele hacerse tan cara ostentación en otros establecimientos balnearios». I molts anys després la tònica és la mateixa, ja que *L'Amic del Turista* de Salvador Codina i Jaume Bech (1922) citava que «en quant a preus, n'hi ha de totes les categories fins per fer vida de casa, car, cada establiment en té de quatre o cinc classes».

Quan arribava la nit, els establiments menys permissius obligaven els banyistes a retirar-se quan tocaven les onze de la nit. Però era habitual que en els salons del balnearis s'hi celebressin balls o altres divertiments, com ara «juegos de prendas». Per a aquestes activitats el balneari més ben equipat tornava a ser Can Rius, ja que disposava fins i tot d'un teatre on hom hi podia realitzar tota mena de funcions. En aquestes reunions, festes o balls, hi havia dies que es convidaven els hostes de la resta de balnearis.

2.2. Les distraccions del banyista

Però la vida del banyista no es reduïa únicament a l'interior del balneari, el dia era molt llarg i els hostes es podien dedicar a passejar. La vila,

doncs, havia d'oferir llocs per fer-ho, però tal com diu Cornet i Mas l'any 1867, a Caldes en faltaven. La vila necessitava parcs frondosos, a l'estil dels que hi havia a les viles termals franceses, i tot i que disposava d'indrets adequats per fer-los amb poca inversió, hi faltava la voluntat dels propietaris.

Així doncs, fins a la construcció del Passeig del Remei, els clients només podien sortir d'uns balnearis sovint rodejats de porqueres, per passejar pels carrers estrets i torts de la vila que podien estar bloquejats per carros i on podien trobar algun dels molts pobres que es veien obligats a demanar pel carrer ja que a l'Hospital de pobres s'oferia llit i bany, però no manutenció. Finalment podia arribar fins a la font del Lleó, lloc de reunió de molts vilatans, on hi tenien lloc tota mena d'activitats que podien ser l'origen de diversos brots d'infecció. Cal tenir present que fins l'any 1919 no es va prohibir rentar despulles d'animals a la font, i fins el 1922 no es van tancar les basses on es posaven a remullar el vimet i els llobins o tramussos.

La construcció del passeig del Remei data de 1862, i allò que fins al moment era un camí estret i dolent, es va transformar en una «hermosa y pintoresca carretera-paseo sombreada de platanos orientales, y adornada con un sólido y ancho puente guarnecido de asientos de piedra que precave ya para siempre las tristes desgracias personales que antes ocurrían con lastimosa frecuencia».¹⁴ S'hi van arribar a plantar quatre fileres de plàtans. L'obra i les indemnitzacions per l'expropiació de terrenys que fins al moment havien estat de regadiu, van costar entre divuit mil i dinou mil duros. Al final del passeig el banyista hi podia trobar l'ermita del Remei i un cafè-restaurant que servia tota classe de menjars, refrescos i llogava habitacions.¹⁵ Amb el temps el passeig es va

anar poblant de cases a banda i banda, de les quals en destaca la casa Massana, d'estil modernista i dissenyada per l'arquitecte Manuel Raspall l'any 1910.

Atesa aquesta manca de parcs i indrets per passejar, no és estrany que l'anunci del balneari Garau, inclòs a la guia de Cornet i Mas del 1867, no oblidés que el seu propietari també tenia «para la conveniencia y recreo de los concurrentes» una vil·la amb hort i arbres fruiters a mig quart d'hora de la població. Una altra opció doncs, era fer petites excursions al voltant de la població, que majoritàriament tenien com a destí alguna petita font enmig del bosc com podia ser la font del Dimoni, la dels Enamorats, o el Gorg d'En Pelacs, a poca distància, o bé d'altres més allunyades com la font d'Abril o del Prat de Dalt. Una de les guies que millor recull aquestes possibles sortides és *L'Amic del Turista* de 1922. A banda de les fonts, també hi havia d'altres excursions a fer: anar a la Torre Roja, a Sant Sebastià de Montmajor o al castell de Montbui, però una de les excursions més recomanades era la visita a Sant Miquel del Fai, sortida que per la seva distància calia fer en carruatge.

Deixant la possibilitat de l'excursionisme, una de les altres distraccions per els banyistes eren els diferents casinos de la vila que permetien l'entrada als viatgers sense exigir cap mena de reglamentació.¹⁶ Al 1863 hi havia dos casinos a la vila, un estava al carrer de Bellitx, número 12, i l'altre a la plaça de les Fonts, número 6. El primer amb una vuitantena de socis, disposava de cafè, billar i una gran sala de ball amb un petit teatre on hi actua-

¹⁴ SASTRE (1862).

¹⁵ CUSPINERA (1899), p. XXXVI.

¹⁶ CUSPINERA (1884), p. 33.

Menjador del balneari Rius a principis del segle XX (Arxiu Thermalia).

A l'hora d'oferir entreteniments als hostes, l'establiment més ben preparat era el balneari Rius que disposava d'un petit teatre on s'hi podien oferir balls i altres representacions (Arxiu Thermalia).

L'any 1923 l'enderroc de les primeres cases del carrer Barcelona va permetre portar a terme un seguit de reformes en el balneari Victòria. A més de les reformes interiors, a partir d'aquest moment l'establiment va disposar d'una àmplia entrada ajardinada (Arxius Thermalia).

ven aficionats. L'altre tenia uns cent vint socis i un edifici de dues plantes. A dalt hi havia una gran sala de ball i a baix el cafè, conegut com Cafè de les Fonts. Era un dels cafès que hi havia a la vila juntament amb el de l'Amistat o el de la Plaça, situats tots dos a la plaça de la Constitució.

L'any 1864, Francisco Sastre explica que s'havia construït un nou casino a la vila on s'hi feia ball i teatre. Es tractava d'un edifici amb un «vasto primer piso sostenido sobre sólidas columnas de hierro» i una planta baixa on hi ha cafè i billar. Per la inauguració del teatre es va contractar la companyia del «coliseo del Odeón de Barcelona». Estem parlant de l'actual Casino Caldense.

Al 1883 el Casino del carrer Bellit havia tancat les seves portes,¹⁷ i a finals de la dècada dels noranta només restava en funcionament el Casino Caldense i el que s'anomenava Círculo Caldense al final del carrer del Forn, fent cantonada amb la plaça de les Fonts. Segons Climent Cuspinera, a diferència del que passava a altres localitats, les dues entitats aplegaven a gent de diferents

estaments socials entre els seus socis, i tampoc no hi havia gaire diferència pel que feia al tipus de funcions que s'hi representen.

A banda dels casinos, al carrer Major hi havia l'Ateneu Obrer i als Corredossos el Centre Democràtic i Progressista. D'aquesta entitat, Climent Cuspinera explica que «fue construido a cargo de una sociedad que ha puesto un Casino en él, con un régimen especial, que permite ciertas funciones y un sistema por demás económico». En destaca la qualitat de l'edifici amb una gran sala teatre que tenia orquestra pròpia.¹⁸

No tots aquests centres tenien companyia estable tot l'any, n'hi ha que només programaven funcions de teatre o sarsuela durant la temporada de banys o festes destacades, però n'hi ha que, amb el pas del temps, arribaren a disposar de

¹⁷ CASTELLS (1883b).

¹⁸ CUSPINERA (1889), p. 89.

Façana posterior del balneari Riu a finals del segle XIX. A l'esquerra hi destaca el menjador amb la gran vidriera modernista i el pont, que travessant la riera de Caldes, connectava amb un gran espai boscos que servia de zona de passeig als banyistes (Arxius Thermalia).

Després de la important reforma de la dècada de 1920, el menjador del balneari Termes Victòria va millorar l'aspecte. Aquesta fotografia va ser inclosa en un llibre publicitari editat pel mateix balneari (col·lecció particular d'Alfred Montey, Barcelona).

L'any 1915 l'Associació General de Metges de Llengua Catalana visita els principals balnearis de Catalunya, entre els quals els de Caldes de Montbui (AMCMO).

«cinema i atraccions».¹⁹ I per altra banda, a Caldes s'hi van obrir dos cinemes, el Cine Ideal, a la plaça de l'Àngel, al costat del balneari Solà, i el Cine Principal, al carrer Pi i Margall.

Els banyistes sovintejaven els balls i les obres de teatre que tenien lloc en els casinos locals sobretot quan s'hi celebrava alguna festa rellevant, com per exemple la Festa de la Pau, que se celebrava a finals de juliol per commemorar la victòria calderina l'any 1873 davant d'un atac carlí. Però tot i ser una de les festes que aplegava major concurrència, juntament amb d'altres com podien ser els actes de Sant Antoni Abad, la festa més important al llarg de l'any era l'Aplec del Remei.

Al mes d'octubre, l'Aplec era una celebració

que feia passar desapercebuda la festa major. Era quan els establiments tenien més concurrència, no solament de malalts sinó també de famílies senceres en perfecte estat de salut. La vigília de l'Aplec als menjadors dels balnearis se servia ànec, i el diumenge el passeig del Remei s'omplia de calderins, banyistes, i forasters que venien fins a Caldes només per aquella cita. En paraules de Cuspinera, el passeig semblava la Rambla o el Passeig de Gràcia de Barcelona. Aquell dia no hi havia ball als casinos, que acostumaven a programar alguna funció teatral, en canvi si que n'hi havia als balnearis. El dilluns i el dimarts els balls tornaven a ser als casinos, i els banyistes hi podien anar amb la invitació que repartien els encarregats dels balnearis. Les celebracions s'allargaven fins dimecres quan hi havia un ball que pagaven els forasters com a agraïment per tots els actes organitzats pels calderins.

Durant les temporades de major afluència de banyistes calia reforçar algun servei, com ara el de correus, amb una bústia especial per recollir la correspondència que es generava només als balnearis. En un informe redactat en plena Guerra Civil s'explica que, per llei, la temporada de bany dura tot l'any, però que des de primers de maig a finals d'octubre és quan hi ha més gent al poble. Aquest període començava amb les fires i festes de primavera, al maig, i acabava amb la festa major i l'Aplec del Remei a l'octubre. En aquests dies de festa, als balnearis hi havia més gent que venia a fer vida d'hotel que no pas a prendre bany.²⁰

Els balnearis oferien llocs de treball per la gent de la vila, sobretot com a cambriers o banyadors. Però els metges directors eren molt crítics amb ells i la seva forma de treballar. Es mostraven

¹⁹ CODINA-BECH (1922), p.31.

²⁰ AMCMO, capsa 128 (Expedients balnearis, anys 1936-1937).

especialment durs amb els banyadors a qui tiraven en cara que no tenien formació i els acusaven d'intromissió en la seva feina i de no seguir els dictàmens mèdics en el tractament dels malalts. Per això algun metge arribava a demanar competència per a tancar els establiments que no respectessin el reglament. Normalment hi havia un banyador per els homes i una banyadora per les dones que cobraven per cada bany que donaven.

Per altra banda hi havia gent que indirectament vivia de l'activitat que generaven els establiments termals. Les parades del mercat estaven reservades a primera hora per a ús exclusiu dels encarregats dels balnearis, més tard hi podia anar a comprar qui volgués. Hi havia negocis de tota mena que oferien serveis a tot aquell que s'allotjava a qualsevol dels balnearis, des d'una perruquera a un fotògraf com per exemple Bonaventura Gispert, que oferia un divertiment força curiós als banyistes. Segons explica Climent Cuspinera en un anunci que publicava a la seva *Guia del viagero o banyista de Caldes de Montbui de 1899*, l'esmentat fotògraf es dedicava a fer retrats «de comprobación», és a dir, feia una fotografia al banyista tan bon punt arribava al balneari i una altra després d'haver-ne pres les aigües. Amb un i altra es podia comprovar si el tractament termal havia fet un bon efecte.

2.3. Hostes singulars

Al llarg de la seva història, els balnearis de Caldes han rebut la visita de nombrosos personatges rellevants, entre els que destaquen alguns membres de la família reial espanyola com la reina Isabel II i la seva mare Maria Cristina que van visitar el balneari Rius a la dècada de 1840, o Alfons XIII que va dinar al balneari Victòria quan

1899
BUENAVENTURA GISPERT
GABINETE DE FOTOGRAFIA
CALLE DE SAN DAMIAN
CALDAS DE MONTBUI

Vistas de varias clases, á precios económicos, de esta tan pintoresca comarca.
Retratos, ámbos de comprobación de estas aguas mineral-medicinales. Estos, regularmente, se sacan en el establecimiento en que se hospeda el que desea se le comprueben. Se le saca uno, luego de haber llegado á esta villa, y otro, ó más, cuando hace unos días que está aquí y se nota ya diferencia en el estado de su salud. De esta manera se sacan pruebas que se tienen siempre, del efecto que han producido estos baños.
Muchos de los retratos que se expenden en el camarín de la Santa Majestad, proceden de esta casa.
Las personas que desean que las visitas mos donde se hospedan, ya para informaciones necesarias, ya para hacerles los trabajos que consideren convenientes, pueden mandarnos los oportunos recados y serán complacidas.

Anunci publicat a la guia turística de Climent Cuspinera editada l'any 1899. L'estudi de fotografia de Bonaventura Gispert és un exemple dels diferents negocis establerts a Caldes que treien profit de les estades dels hostes als balnearis (Caldes de Montbui, Museu Delger).

L'escultor Manolo Hugué va venir a Caldes de Montbui per acabar amb els greus problemes de salut que no el deixaven treballar. Abans d'instal·lar-s'hi definitivament amb casa pròpia, va passar llargues temporades al balneari Broquetas (Arsiu Thermalia).

l'any 1929 va venir a Caldes per inaugurar l'Escola d'Agricultura de la Torre Marimon.

L'any 1850 l'escriptor Víctor Balaguer va realitzar un viatge acompanyat d'un grup d'amics a Sant Miquel del Fai. D'aquesta experiència en va sorgir un llibre on descriu el seu pas per la vila i comenta que es va hostatjar a la casa Sagrera, «otro de los diez o doce establecimientos que posee la villa, notables todos por su aseó, curiosidad y servicial agrado». Com altres visitants, Balaguer també creia que l'aigua termal representava «la verdadera riqueza de la población».²¹

Van ser diversos els pintors que van passar pels balnearis calderins. Joaquim Mir (1873-1940) va allotjar-se als balnearis Termes Victòria i Solà. Alguna vegada va pagar l'estada amb alguna de les seves obres, i és l'autor de la il·lustració d'un calendari publicitari del mateix balneari on es pot veure una cambrera portant una safata i els jardins al fons. Potser era una de les cambres que quan el trobaven pintant, veient-ne el seu aspecte exclamaven «a baix hi ha un pòtul que està

pintant».²²

Un altre dels hostes que va deixar una mostra del seu art en aquest balneari va ser el pintor Francesc Domingo (1893-1974), que va decorar amb les seves pintures murals el nou menjador reformat a la dècada dels vint. Actualment algunes d'aquestes obres han estat traslladades al vestíbul de l'establiment.

Però si mai hi ha hagut un artista lligat a la història de la vila, aquest va ser Manolo Hugué (1872-1945), que va venir precisament fins a Caldes per beneficiar-se de les seves aigües. Tot i que va acabar residint a la vila, amb casa pròpia, fins a la seva mort, va passar llargues temporades a Can Broquetas on, amb el seu carisma, va animar la vida social del balneari. Un altre visitant il·lustre de la vila de Caldes fou el compositor Ricard Lamote de Grignon (1899-

²¹ BALAGUER (1850), p. 40.

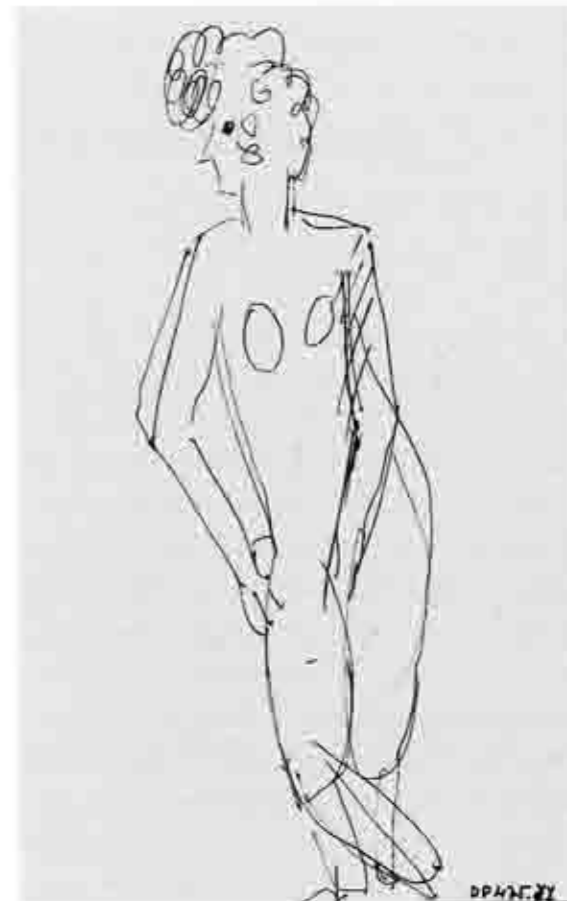
²² Aquesta anècdota sorgí al llarg d'una conversa amb Maria Rosa Garriga que, des de 1945, ha estat al capdavant del balneari Termes Victòria.

La vida bohèmia va arribar als balnearis de la mà de pintors com Joaquim Mir, autor de l'aquarel·la que va ser utilitzada per il·lustrar un calendari on s'anunciava el balneari Termes Victòria (Balneari Termes Victòria, Caldes de Montbui) fotografia: Jordi Serra).

1962), hoste del balneari Broquetas.

Durant la dècada dels cinquanta el balneari Victòria va ser sovintejat per personalitats andorranes de primera fila, personatges rellevants del règim franquista, com ara el governador civil de Barcelona Felipe Acedo Colunga, i els que millor van donar a conèixer l'establiment, els jugadors del Futbol Club Barcelona. Fins aquell moment es concentraven a Vallvidrera, però l'arribada d'un nou entrenador txec molt aficionat a la hidroteràpia va apropar als jugadors a les aigües termals calderines. El Barça no va ser l'únic equip de futbol que s'hi va allotjar. Després van venir

Dibuix realitzat per Manolo Hugué sobre un full de correspondència on hi ha imprès un encapçalament del balneari Broquetas (Arsiu Thermalia).

l'Espanyol, el Real Madrid, el Betis, l'Athletic de Bilbao i el Manchester United. Durant l'hivern, el balneari tancava i només treballava per als futbolistes.

Actualment, els balnearis han viscut una transformació considerable que els porta a obrir-se cap a nous grups socials, i a un públic molt divers. Però, per altra banda, encara que representen un sector a tenir present en l'economia de la vila, la vida cultural i social d'aquesta ja no gira al voltant dels establiments termals i dels seus banyistes.